

IN MEMORIAM

Andrzej Tomczak (1922-2017)

8 lutego 2017 r. odszedł Andrzej Tomczak. Jest to niepowetowana strata nie tylko dla środowiska archiwistów i historyków, jest to ogromna strata dla świata nauki polskiej. Andrzej Tomczak stanowił przykład osoby oddanej nauce, ogromnego pasjonata historii. Choć od roku 1992 r. przebywał na emeryturze, prawie do ostatnich lat życia przekazywał swoją wiedzę studentom,

prorowadząc wykłady dotyczące historii archiwów polskich oraz archiwów w regionie. Był wykładowcą wymagającym, kładącym ogromny nacisk na punktualność, wzbudzającym respekt. Jednak uczestnictwo w wykładach prowadzonych przez Profesora napawało wielką dumą, niepowtarzalnym doświadczeniem było słuchać osoby, która dysponuje tak ogromną wiedzą. Tym bardziej odczuwaliśmy radość w przypadku otrzymania oceny pozytywnej z egzaminu. Prof. Tomczak znany był z tego, że na pierwszych zajęciach rozpoczynających dany semestr prosił wszystkich słuchaczy o napisanie kilku informacji o sobie, tj. miejsca urodzenia oraz szkoły średniej, do jakiej się uczęszczało. Podczas kolejnych spotkaniach zaskakiwał znajomością tych informacji oraz wiedzą na temat poszczególnych miejscowości. Były to wykłady, które dla większości studentów były doświadczeniem szczególnym, zapadającym w pamięć.

Andrzej Tomczak wywarł ogromny wpływ nie tylko na środowisko akademickie, jego zawodowy dorobek jest cenny również dla archiwistów praktyków. Tak pisał o nim w roku 2002 Władysław Stępniaak:

Dzięki tej wiedzy, a także pod wpływem wielkiego uwrażliwienia Pana Profesora na problemy związane z dziejami i funkcjonowaniem archiwów, liczne zastępy archiwistów zmagaly się przez dziesięciolecia z niełatwym losem pracowników składnic akt, archiwów zakładowych, archiwów państwowych, archiwów uniwersyteckich i wielu jeszcze innych instytucji obarczonych obowiązkami w dziedzinie archiwalnej. Patrząc z tej perspektywy na

trud życia i aktywność zawodową Pana Profesora, zwrócić należy uwagę na przykład postępowania i zaangażowania, więcej, całkowite utożsamianie się z problemami archiwów i archiwistów. Pan Profesor był i jest pięknym wzorem postawy uczonego, wybitnego intelektualisty, a zarazem członka społeczności zawodowej, która mimo braku powszechnego uznania i wielkiego prestiżu, świadoma fundamentalnej roli w funkcjonowaniu państwa i życia społeczeństwa wierna pozostaje – wbrew wszelkim przeciwnościom – ideałom swego zawodu¹.

Andrzej Tomczak urodził się 12 września 1922 r. we wsi Biesiekierz Górzewo koło Łodzi, jako syn Józefa i Anieli². Rodzina ze strony matki pochodziła ze Lwowa, jego dziadkiem był Kazimierz Twardowski – profesor na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, twórca polskiej filozofii uniwersyteckiej. Ze strony ojca na uwagę zasługuje postać stryja Kazimierza Tomczaka, który był łódzkim biskupem sufraganem. Była to rodzina o głębokich tradycjach patriotycznych.

W Łodzi Andrzej Tomczak ukończył szkołę powszechną oraz gimnazjum, naukę w Liceum Humanistycznym przerwał wybuch II wojny światowej. Czas wojny dzielił na pracę zarobkową i przygotowania do matury. Po włączeniu Łodzi do Rzeszy przedostał się do Generalnej Guberni, pracował w podwarszawskich Młocinach, Skolimowie i Głownie koło Łowicza. Maturę złożył w roku 1942 r. w tajnym Liceum św. Stanisława w Warszawie, po czym podjął pracę nauczyciela na tajnych kompletach. Rok wcześniej Andrzej Tomczak wstąpił do Związku Walki Zbrojnej, a w roku 1944 znalazł się w plutonie Kedywu Obwodu Brzeziny-Koluszki.

Po wojnie rozpoczął studia historyczne na Uniwersytecie Łódzkim, żeby już w roku 1946 przenieść się do Torunia. Otrzymał tu stanowisko zastępcy asystenta, zaproponowane mu przez pierwszego rektora Uniwersytetu Mikołaja Kopernika Ludwika Kolankowskiego. Już w czasie studiów zainteresował się archiwistyką, w roku 1947 r. odbył praktyki w Archiwum Głównym

¹ W. Stępnia, *Słowo od prof. dr. hab. Władysława Stępnia, Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych*, [w:] *Silva rerum. Opera historia, diplomatica et archivistica continens, Andrea Tomczak-dedicata*, Toruń-Warszawa 2012, s. 13.

² O życiu i dorobku naukowym Andrzeja Tomczaka informacji szukać można w licznych publikacjach wydawanych przede wszystkim z okazji jubileuszy urodzin i pracy naukowej, z tychże publikacji korzystała autorka pisząc niniejsze wspomnienie, są to m.in.: *Historia i Archiwistyka. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Andrzeja Tomczaka*, pod. red. S. Kalembki, M. Wojciechowskiego, Toruń-Warszawa 1992, s. 351; M. Gołmbiowski, *Jubileusz Profesora Andrzeja Tomczaka*, „Archeion” 1994, t. 93, s. 325-334; A. Tomczak, *Studia Historico-Archivistica*, Toruń 2002, s. 480; J. Tandecki, *Profesor Andrzej Tomczak, człowiek, uczonek, nauczyciel. W osiemdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, „Archiwista Polski” 2007, nr 2(46), s. 17-26; *Silva rerum. Opera historia, diplomatica et archivistica continens, Andrea Tomczak-dedicata*, Toruń-Warszawa 2012, s. 197.

Akt Dawnych, gdzie poznał m.in. Adama Stebelskiego. Rok później uzyskał dyplom magistra filozofii w zakresie historii.

Po ukończeniu studiów Andrzej Tomczak podjął pracę naukową i dydaktyczną na uniwersytecie toruńskim, gdzie w roku 1950 uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych, promotorem dysertacji był prof. Ludwik Kolankowski. Niestety, w tym samym roku Andrzej Tomczak zmuszony był do opuszczenia uczelni z powodu nasilenia się prześladowań stalinowskich. Wrócił wtedy do Łodzi, gdzie podjął pracę w Wojewódzkim Archiwum Państwowym, był tam archiwistą, a następnie kustoszem. Opracowywał akta podworskie oraz zbiory kartograficzne, zajął się metodyką archiwalną. Część z podejmowanych w tym czasie prac ukazała się drukiem w formie publikacji.

W roku 1957, gdy warunki polityczne już na to pozwalały, Andrzej Tomczak wrócił na Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie objął stanowiska adiunkta w Katedrze Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii. W 1964 r. uzyskał tytuł doktora habilitowanego na podstawie rozprawy pt. *Kancelaria biskupów włocławskich w okresie księgi wpisów (XV-XVIII w.)*. W 1974 r. uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego nauk humanistycznych, a siedem lat później tytuł profesora zwyczajnego.

Po powrocie do Torunia działalność dydaktyczna Profesora skupiła się na kształceniu przyszłych archiwistów, a naukowe zainteresowania na archiwistyce i naukach jej pokrewnych. Dzięki staraniom Andrzeja Tomczaka toruński ośrodek umacniał swą pozycję w skali kraju, uwieńczeniem tych działań było przekształcenie w roku 1969 Instytutu Historii UMK w Instytut Historii i Archiwistyki, była to jedyna taka jednostka uniwersytecka w Polsce. W roku 1965 Andrzej Tomczak został docentem i kierownikiem Zakładu Archiwistyki, a trzy lata później szefem specjalizacji archiwalnej. W latach 1973-1978 oraz 1981-1987 sprawował funkcję zastępcy dyrektora Instytutu Historii i Archiwistyki do spraw nauki i kierunku archiwistyka. W roku 1992 przeszedł oficjalnie na emeryturę, jednak wciąż pracował i prowadził zajęcia, do końca brał czynny udział w życiu Uniwersytetu.

Krąg zainteresowań Profesora był szeroki. Tak pisał o nim jeden z Jego uczniów Maciej Gołębiewski:

Profesor nie należał do osób ograniczających swoją aktywność do jednej dziedziny... Wśród uprawianych przez niego dziedzin znajdowały się m.in. dzieje szesnastowiecznej Polski, historia regionalna i geografia historyczna wraz z kartografią i elementami urbanistyki, archiwistyka, archiwoznawstwo i źródłoznawstwo, dyplomatyka nowożytna, biografistyka wreszcie. Różne kierunki zainteresowań pojawiały się na różnych etapach jego drogi życiowej, wszystkim jednak pozostał wierny. Jeśli nawet działalność pisarską w jednej dziedzinie poświęcał dla innych, to nadal uważnie śledził

literaturę, recenzował prace, czasem sam publikując drobniejsze przyczynki, wygłaszał wykłady i odczyty; nadal pozostając autorytetem w każdej z uprawianych dyscyplin³.

Oprócz działalności uniwersyteckiej Profesor był uczestnikiem licznych kongresów i konferencji, tak w kraju, jak i za granicą, brał m.in. udział w seminariach w Castel Gandolfo, gdzie regularnie zapraszany był przez Jana Pawła II. Andrzej Tomczak był też członkiem wielu organizacji i towarzystw naukowych. W roku 1990 został wybrany członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, a w roku 2005 został członkiem czynnym PAU. Był członkiem: Polskiego Towarzystwa Historycznego, Stowarzyszenia Archiwistów Polskich (był jego współzałożycielem, a następnie członkiem honorowym), Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Andrzej Tomczak był również członkiem i wiceprzewodniczącym Rady Archiwalnej przy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, komitetu redakcyjnego „Archeionu” oraz Rady Naukowej Archiwum Polskiej Akademii Nauk i wielu innych.

Za swoje zasługi był wielokrotnie odznaczany, ostatnie z przyznanych odznaczeń to: Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski w roku 2013, wręczony mu przez prezydenta Bronisława Komorowskiego, oraz Krzyż z Mieczami Orderu Krzyża Niepodległości, który otrzymał w 2015 r.

Andrzej Tomczak pozostawił po sobie ogromny dorobek piśmienniczy, liczący kilkaset pozycji, do dziś niejedna z tych pozycji stanowi dla studentów archiwistyki, a także praktyków nieocenione źródło wiedzy. O jego działalności dydaktycznej świadczy 150 uczniów, którzy ukończyli jego seminarium magisterskie oraz ośmiu doktorów.

Profesor Andrzej Tomczak zgodnie ze swoją wolą spoczął w grobie rodzinnym w miejscowości Gieczno koło Łodzi.

Monika Cołbecka (UMK)

³ Na potrzeby niniejszego wspomnienia w cytacie uległ zmianie czas z teraźniejszego na przeszły: M. Gołombowski, dz. cyt., s. 327.